

Marijana Ivanov

Radna verzija:
POTROŠNJA VS. ŠTEDNJA: A GDJE SU INVESTICIJE?

Na nositeljima ekonomske politike, kao i nositeljima poduzetničkih poslovnih poduhvata u privatnom i javnom sektoru, danas je velika odgovornost odabira optimalnih rješenja koje će u najkraćem mogućem roku omogućiti ekonomski rast. Podaci o više od tristo tisuća nezaposlenih u Hrvatskoj zabrinjavaju na isti način kao i razmjer nelikvidnosti i nesolventnosti koji se širi u poslovnoj sferi gospodarstva. U isto vrijeme država je suočena s visokim javnim rashodima koji se teško pokrivaju iz redovitih prihoda. Kada se svemu navedenom pridodaju i drugi problemi poput rastuće inflacije troškova povezane uz veći PDV i općenito visok razmjer porezne presije, rast cijena energenata, rast cijena poljoprivrednih proizvoda i drugih sirovina, kao i visok teret vanjskog duga, prezaduženost građana i poduzeća, problem valutne klauzule, visok javni dug, aprecirana domaća valuta (uz koju je strana roba uvijek jeftinija od domaće) te sve veći broj stečajeva poduzeća koji dodatno povećavaju broj nezaposlenih, situacija izgleda beznadna.

U međusektorskoj povezanosti procesa stjecanja prihoda i naplate potraživanja problemi se prelijevaju s jednih ekonomskih subjekata na druge, dok niti jedan sektor (osim eventualno države) trenutno ne pokazuje dovoljno interesa za poduhvatno 'stvaralačko razaranje' kojim bi 'iskočili' iz zamka ekonomske krize te stvorili promijenjene uvjete za novi početak (New deal). Iako je privatni sektor taj koji bi po definiciji trebao pridonjeti ekonomskom rastu kroz nove poduzetničke pothvate i projekte, vrlo je malo prilika za velike profite, a mali profiti za većinu vlasnika raspoloživog kapitala nisu interesantni. Poduzetničke pothvate sputava i neizvjesnost pa nema dovoljno novih investicija i zapošljavanja, kojima bi se kroz stvaranje uvjeta financijske sigurnosti stanovištva potaknuo rast potrošnje. Osim toga Hrvatska nikada nije postala pravo tržišno gospodarstvo niti raskinula veze sa bivšim sustavom socijalizma, nego smo umjesto toga od svakog sustava iskoristili što nam je odgovaralo pa u konačnici imamo i loše tržište i lošu državu.

U okruženju visoke porezne presije koja se mahom slijeva na leđa poslovnog sektora, velikih socijalnih nejednakosti koje će prije ili kasnije narušiti socijalni mir, zbog preplavljenosti morem birokratskih procedura, problema nemobilnosti i rigidnosti na tržištu rada, vrlo snažne pregovaračke moći sindikata te neobrazovanih građana koji su lake žrtve manipulacije i praznih obećanja, privatni investitori teško pronalaze u Hrvatskoj sugovornike za razgovor o efikasnom ekonomskom poslovanju pa ako i raspolažu raspoloživim viškovima spremnim za nova profitabilna ulaganja priliku će vjerojatno potražiti drugdje. Hrvatska tako tone u sve dublji ponor s rastućom nezaposlenošću pa ne čudi da će značajan broj mladih završiti na tržištu rada u inozemstvu (plodove vrijednih investicija države u obrazovanje mladih ubirat će netko drugi).

Nasuprot monetarnoj statistici, koja je još prije par mjeseci govorila o visokim viškovima likvidnosti banaka, gospodarstvo funkcionira u grču i više je nego očit manjak transakcijskog novca u optjecaju. Dosadašnji dužnici banaka se sve više razdužuju, a kako se glavnice dugova vraćaju uvećane za kamate praktično u realnoj sferi ostaje sve manje novca. Razmjer krize/neizvjesnosti i visoki kamatnjaci značajno smanjuju potražnju za kreditima, dok je ponuda kredita također smanjena jer banke brinu o vlastitoj likvidnosti i udjelu ranije odobrenih loših kredita. U većoj kreditnoj aktivnosti banke sputava i manjak dobrih projekata, odnosno onih koji bi mogli ostvarivati dovoljno visoku stopu profitabilnosti iz koje je moguće pokriti visoke troškove kreditnog financiranja. Tako već danas sa sigurnošću znamo da

značajan dio sredstava koje je HNB oslobodio kroz posljednje otpuštanje obvezne rezerve neće završiti u novim kreditima pa tako dok se iznos kredita u bilanci hrvatskog bankovnog sustava smanjuje, istovremeno su viškovi banka preusmjereni u depozite u stranim bankama. Loša vijest su svakako i negativna inozemna izravna ulaganja pa bi se Vlada svakako trebala zabrinute koje je to sve loše poteze povukla te koje su to sve bolesti hrvatskog gospodarstva zbog kojeg niti domaći niti strani privatni kapital nije zainteresiran za nova ulaganja te zašto se dio kapitala povlači iz Hrvatske.

Kako nema dovoljnog rasta novoodobrenih kredita, dodatna količina novca ne dolazi u ruke realnog sektora, a jedini izuzetak je kreditiranje države koje već duže vrijeme predstavlja glavni kanal kojim se postojeća količina novca u optjecaju održava na postojećoj razini. Osim toga još uvijek se događa proces spontanog povlačenja novca iz optjecaja, vezan uz rast sklonosti štednji svih sektora uz istodobni pad sklonosti potrošnji i investicijama. U takvom okruženju vječna bolest prevelikog javnog sektora i javne potrošnje praktično i ima svoje dobre strane jer postojeću zaposlenost još uvijek održava zaposlenost u javnom sektoru, dok se država javlja i kao značajan nositelj potražnje. Pri tome ni Vlada kao niti sva resorna ministarstva ne razmišljaju dovoljno u pravcu zaštite interesa nacionalnog gospodarstva - u smislu da se podrže one aktivnosti (investicije i potrošnju) koje neće rezultirati rastom uvoza, nego mogu koristiti resurse i potencijale domaćeg gospodarstva, odnosno pridonijeti potražnji za proizvodima i uslugama domaćeg porijekla. Sloboda tržišta je važna, ali tržište uvijek proizvodi i negativne eksternalije, a upravo je zadatak države da njih korigira.

Nasuprot premaloj potrošnji i destimulativnom okruženju za nove investicije, značajan dio imovine hrvatskih građana, (malobrojnih) uspješnih poduzeća i financijskih institucija zarobljen je u neaktivnoj štednji, uključujući velike iznose kumuliranih štednih i oročenih depozita kod banaka (uz previše stimulatívne kamatnjake na štednju), kao i značajan iznos mrtvog kapitala uloženog u neiskorištene nekretnine, ali i besmislena špekulativna ulaganja na tržištu zlata i deviza (koja nemaju nikakav pozitivan učinak na ekonomski rast i zaposlenost, nego samo podržavaju špekulativni svijet financija i financijskih mjehura - koji nas je svojedobno i uvukao u ovu krizu). Domaći institucionalni investitori preferiraju ulaganja na inozemnim tržištima kapitala, dok je na domaćem tržištu kapitala vrlo malo dugoročnih ulagača koji su uistinu zainteresirani za budućnost hrvatskih poduzeća.

Takav financijski sustav ne pridonosi adekvatnoj alokaciji prikupljene štednje u produktivna ulaganja pa izostaju poslovne investicije koje bi mogle pridonijeti tehnološkom napretku i rastu produktivnosti domaće proizvodnje, a u širem smislu djelovati kao generator pozitivnih promjena u visini prihoda i zarade poduzeća, gdje bi se zbog novih investicija na makro-razini povećala potražnja za radom, a time i stvorili uvjeti za veće zapošljavanje i rast prihoda građana kako bi on mogli trošiti više. Ljudi će početi trošiti više tek kada će se osjećati sigurniji, kada neće brinuti za svoje radno mjesto te kada će kroz rad moći ostvariti dohodak dovoljno velik da mogu trošiti, poduzimati nove stambene investicije itd. Pri tome iako potrošnja građana uvijek predstavlja važan faktor održivosti ekonomskog rasta, nije svejedno da li građani troše domaće proizvode i usluge koji podržavaju zaposlenost u nacionalnom gospodarstvu ili masovno kupuju inozemne proizvode pridonoseći time rastu zaposlenosti i profita poduzetnika u drugim zemljama. To nas opet vraća na dugogodišnji problem nerealnosti postojeće razine deviznog tečaja uz koju je uvozna roba uvijek jeftinija, ali i podsjeća na zamku u koju smo upali, gdje zbog visokog vanjskog duga i zaduživanja uz valutnu klauzulu takav nerealna tečaj i dalje održavamo.

U općem raspoloženju depresije te pada domaće potrošnje i nedovoljnih mogućnosti za izvoz na inozemna tržišta, privatni sektor nije zainteresiran za nova ulaganja jer je upitno kome će se i uz koje (nepovoljne uvjete) roba moći prodati, dok su kamatnjaci i uvjeti kreditiranja domaćih banaka još uvijek prilično nepovoljni. Istodobno nacionalna središnja banka je posve nezainteresirana za korištenje kanala nove primarne emisije kroz dostupnost jeftinih selektivnih namjenskih kredita bankama, koje bi banke dalje namjenski i uz niske kamatne stope usmjeravale poduzetnicima i stanovništvu, dok se zbog raznoraznih birokratskih zavrzlama i otezanja vrlo sporo realiziraju programi kreditiranja poduzetnika preko HBOR-a. Iako država može kroz promjene zakona, poreza, smanjene birokratske procedure i djelovanjem na slobode tržišta pridonijeti bržem izlasku iz krize, a kroz svoje investicije i potrošnju direktno djelovati na niz makroekonomskih varijabla, razdoblje krize će završiti tek kada se pozitivne promjene počnu vidljivom dinamikom događati u privatnom sektoru.

Investicije i potrošnja u privatnom sektoru su neophodne i nezamjenjive. No unatoč tome, u razdoblju krize su opravdane i državne investicije jer netko mora započeti promjene i potaknuti optimizam, a što može biti prvi korak ka stvaranju veće sigurnosti i manje neizvjesnosti. Međutim, unatoč velikim nadama koje se javljaju po pitanju mogućnosti državnih investicija, ipak ne treba biti previše optimističan, jer su okolnosti za korištenje državnog intervencionizma i keynesijanskih recepata za izlazak iz recesije danas ipak bitno drugačije nego u većem dijelu prošlog stoljeća, a tiču se prije svega ograničenja dometa mjera ekonomske politike zbog globalno prihvaćenih i zakonima zagwarantiranih sloboda međunarodnih tokova novca i kapitala te sloboda međunarodnih tokova roba i usluga. U okruženju eksterne liberalizacije, poticanje potrošnje i investicija domaćih sektora ne mora dovesti do ekonomskog rasta ako se sredstva potroše na uvoz proizvoda iz inozemstva pa u tom smislu treba promatrati i opravdanost ulaganja u velike infrastrukturne investicije koje su ovisne o uvoznim sirovinama. Isto tako slobode međunarodnih tokova kapitala ne moraju uvijek biti korist za neku državu, jer umjesto priljeva može doći i do odljeva domaćeg i stranog kapitala na druga tržišta (konkretno ona koja donose mogućnost veće zarade ili se zbog različitih faktora u danom momentu čine sigurnija). Upravo zbog toga jedan od najvažnijih faktora rješavanja strukturnih problema u hrvatskom gospodarstvu je rast izvoza roba i usluga, a što je povezano uz djelovanje u pravcu inovacija, razvoja proizvoda, tehnološkog napretka, korištenja prednosti ekonomije obujma i veće produktivnosti kako bi domaća proizvodnja bila konkurentnija na inozemnom tržištu (tu je jasno moguće koristiti i tečajnu politiku).

Zbog promijenjenih okolnosti u okruženju globalnih sloboda tržišta, ali još više zbog stanja prezaduženosti države i pretjeranog razmjera javnog sektora, recepte za izlazak iz krize danas mnogi vide u većoj štednji u javnom sektoru, a što je posve logičan i opravdan zahtjev jer država ne može u nedogled trošiti ono što nema, dok kontinuirano novo zaduživanje države samo pridonosi sve većim rashodima za kamate i nagriza nacionalno bogatstvo. Štednja, ili pravim riječima rečeno uštede kojima bi se smanjila neproduktivna državna potrošnja su preduvjet za stabiliziranje javnih financija, ali i rasterećivanje gospodarstva od okova visokih poreznih davanja. Pri tome je opće poznato da su produktivnost i efikasnost u javnom sektoru manji nego u privatnom sektoru, a čemu pridonose veća prava zaposlenih, slabije kontrole te općenito prevelike i previše komplicirane organizacijske strukture javnih poduzeća i institucija.

Zbog sveg navedenog, a posebice kako bi se promoviralo veće zapošljavanje u privatnom sektoru te povećala fleksibilnost i mobilnost na tržištu rada, potrebe su mjere koje će smanjiti atraktivnost zapošljavanja u javnom sektoru. Isto tako krajnje je vrijeme da razmislimo o

razboritosti 'lažne solidarnosti' u bezuvjetnoj dostupnosti javnih dobara, socijalnih prava, ali i brojnih socijalnih transfera upitne opravdanosti (konkretno mladim, zdravim i radno sposobnim osobama) jer takav sustav 'države blagostanja' već godinama omogućuje niz zlouporaba, a u društvu podupire lijenost, nagrađuje neefikasne i tolerira neprihvatljivo ponašanje. U tim terminima treba razmišljati i o pritiscima onih koji danas zagovaraju status quo poziciju i u vlastitom interesu tumače opravdanost neproduktivne državne potrošnje i negativnost ušteda u javnim financijama u godinama krize.

U ekonomiji, zagovaranje potrošnje uvijek podrazumijeva zagovaranje potrošnje privatnog sektora (ali ne i neopravdanog uvoza), dok se negativni stav o štednji u godinama krize primarno odnosi na problem neiskorištene štednje privatnog sektora - jer ona nije uložena u produktivne svrhe. S druge strane dilema oko pitanja ušteda u javnim financijama treba biti usmjerena ne samo na analizu nužnosti smanjivanja javnih rashoda, nego daleko više na donošenje odluka o restrukturiranju namjene korištenja javnih rashoda kako bi neproduktivnu državnu potrošnju zamijenila produktivna potrošnja i investicije koje doprinose ekonomskom rastu, odnosno kao bi se kako bi se ljudi i resursi vezani uz neproduktivnu državnu potrošnju mobilizirali u produktivne svrhe.